

Остапенко С.О.,
аспірант* кафедри міжнародної економіки,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України, Київ

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ОРГАНІЗАЦІЙНО- ЕКОНОМІЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ АГРОПРОДОВОЛЬЧОГО РИНКУ

Ostapenko S.O.,
postgraduate student at the department of global economy,
National University of Life and Environmental
Sciences of Ukraine, Kyiv

CONCEPTUAL BASES OF DEVELOPMENT OF ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC REGULATION OF THE AGRI-FOOD MARKET

Постановка проблеми. Особливістю сучасного етапу розвитку організаційно-економічної системи продовольчого забезпечення країни є подолання стримуючих факторів, вплив яких можна контролювати за допомогою цілеспрямованих дій на процеси її становлення. Подібні заходи на національному й регіональних рівнях слід реалізувати у рамках концепції розвитку системи продовольчого забезпечення, яка передбачає: обґрунтування цілей, завдань і параметрів продовольчої системи; визначення обсягів потреби в продовольчих ресурсах; перспективи територіального розміщення виробництва сільськогосподарської продукції, її переробки та доведення до рівня продовольчих ресурсів; організаційно-правове обґрунтування структури господарюючих суб'єктів; механізм взаємодії суб'єктів ринку: сільського господарства, сфери переробки та інфраструктури АПК; розрахунок обсягів інвестиційних ресурсів і джерел їх забезпечення з метою реалізації цілей структурного та господарського розвитку; обґрунтування організаційних форм і процесів інтеграції в рамках функціонально-галузевої взаємодії суб'єктів агропродовольчого ринку.

У нинішніх умовах постає потреба опрацювання заходів, спрямованих на створення регіональних агропродовольчих систем, які, на нашу думку, є частиною загальної системи продовольчого забезпечення країни, і диференційованих за адміністративно-територіальними ознаками за участю у формуванні єдиного агропродовольчого ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам розвитку аграрного ринку присвячені праці вітчизняних науковців, зокрема В. В. Апопія, О. М. Бородіної, С. Л. Ганначенко, І. О. Іртищеві, Ю. М. Лопатинського, Л. В. Молдавана, Т. О. Осташко, Б. Й. Пасхавера, О. В. Шубравської та ін. Проте, швидкоплинні зміни, які викликані процесами глобалізації економічних відносин, вимагають перегляду концептуальних основ розвитку організаційно-економічного регулювання агропродовольчого ринку.

Постановка завдання. Мета статті – на основі узагальнення теоретичних розробок вчених запропонувати концептуальні засади організаційно-економічного регулювання агропродовольчого ринку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для продовольчого забезпечення держава використовує набір певних інструментів і методів, значна частина яких не застосовується. Так, на рівні адміністративно-територіальних регіонів не стоїть завдання створення й підтримки необхідного стратегічного запасу продовольства. Отже, суть продовольчого забезпечення полягає у здатності регіональної системи формування й розподілу продовольчих ресурсів стабільно забезпечувати всі категорії населення продуктами харчування на визначеній території не нижче норм мінімального споживчого кошика [1].

У сучасних умовах принципи забезпечення населення продовольством істотно змінюються. За планово-розподільчої системи продовольчі ресурси кожного суб'єкта склалися із суми централізованого планованого ввезення продовольства й обсягу його власного виробництва за вирахуванням частини, передбаченої для планового вивезення [2]. При цьому планування ввезення та вивезення продовольчих товарів і сировини для їх виробництва підпорядковувалося таким принципам:

* Науковий керівник: Кваша С.М. –д-р екон. наук, професор

– встановлення категорій постачання з урахування політичної та соціально-економічної значущості тих чи інших суб'єктів, при виділенні в перелік пріоритетних найбільш великих міст, територій із розміщенням оборонних об'єктів, а також із несприятливою екологічною ситуацією та ін.;

– оцінки власних продовольчих ресурсів АПК суб'єктів як бази планування ввезення та вивезення сільськогосподарської продукції, сировини і продовольства;

– централізованого затвердження планових обсягів відповідно ввезення основних видів продовольства до того чи іншого суб'єкта та вивезення, а також обсягів і напрямів міжрегіональних продовольчих і сировинних товарних потоків.

Встановлення для суб'єктів стабільних норм ввезення та вивезення продовольства стимулювало збільшення обсягів його власного виробництва. У разі перевищення планового обсягу продукції суб'єкти отримували у своє розпорядження додаткові ринкові продовольчі фонди, а в разі невиконання плану виробництва за незмінного плану вивезення – внутрішньорегіональні ресурси відповідно скорочувалися. У цих умовах більш стабільним було продовольче забезпечення суб'єктів, у продовольчих ресурсах яких переважали планові поставки із централізованих фондів. Зокрема, таке становище було характерно для найбільших міст країни.

Баланс агропродовольчого ринку формується з обсягів виробленої сільськогосподарської продукції та продовольства, обсягів, спрямованих на споживання проміжним і кінцевим споживачем, обсягів ввезення та вивезення продовольства та відповідає загальним принципам, а саме: підвищення реальних доходів населення за рахунок збільшення зайнятості, рівня оплати праці та соціальних виплат як умов зростання платоспроможного попиту і на цій основі економічної доступності продовольства; стимулювання розвитку переробної промисловості з метою раціонального використання сільськогосподарської продукції, більш повного задоволення попиту різних груп населення, включаючи потреби у дитячому та лікувальному харчуванні, дешевих продуктах для малозабезпеченої частини населення; усунення зустрічних перевезень сировини і кінцевої продукції; підтримка сільськогосподарських товаровиробників з метою забезпечення їм необхідної рентабельності, що дозволяє здійснювати просте чи розширене відтворення; захист економічних інтересів споживачів продовольства шляхом регулювання агропродовольчого ринку; формування системи соціальної підтримки рівня споживання продовольства малозабезпеченими верствами населення; контроль якості реалізованого продовольства, який гарантує його безпеку.

Основними напрямками підвищення рівня продовольчого забезпечення населення є: державне регулювання міжгалузевого обміну з метою дотримання паритету цін на сільськогосподарську і промислову продукцію; відновлення системи бюджетної підтримки галузей агропромислового комплексу; розроблення й забезпечення системи заходів, що гарантують товаровиробникам збут виробленої ними продукції; формування державних замовлень на поставку продовольства у продовольчі фонди; проведення протекціоністської політики стосовно вітчизняних товаровиробників шляхом використання системи заходів, що обмежує доступ на вітчизняний ринок окремих видів імпортного продовольства і сировини для його виробництва; удосконалення фінансово-кредитної та податкової політики по відношенню до сільських товаровиробників з метою забезпечення більш сприятливих умов виробництва й інвестиційного клімату для інвесторів, які вкладають кошти в галузі агропромислового комплексу; подальше вдосконалення нормативно-правової бази функціонування агропродовольчого ринку, що забезпечує продовольчу безпеку держави, підвищення якості вітчизняного та імпортного продовольства, безпеку харчування.

Стан забезпеченості населення продовольством, його фізична і економічна доступність безпосередньо впливають на стабільність політичної та соціально-економічної ситуації в суспільстві.

Приріст внутрішнього споживання продовольства має бути забезпечений через приріст обсягів виробництва вітчизняної продукції та зниження її ввезення (імпортозаміщення). Для тих видів продукції агропродовольчого виробництва, зростання виробництва яких буде випереджати підвищення внутрішнього споживання, слід створювати сприятливі умови для експорту. До таких умов можна віднести: забезпечення державних гарантій за кредитними лініями; надання субсидій на створення фонду страхування ризиків учасників сільськогосподарської продукції, сировини і продовольства; зниження транспортних тарифів для перевезення експортних партій, особливо у віддалені регіони та ін. При цьому кошти від експорту сільськогосподарської продукції, сировини і продовольства слід інвестувати у відповідні галузі сільського господарства.

Тому стратегія балансу внутрішнього ринку продовольства й експортно-імпортних операцій із ним впливає з того, що низька конкурентоспроможність більшості вітчизняних товаровиробників та значні обсяги імпорту продовольства за відносно нижчими цінами стали основною причиною звуження вітчизняного агропродовольчого ринку. У цих умовах захисними інструментами мають бути імпортні тарифи, компенсаційні збори, акцизи, різного роду податки та неподаткові обмеження у вигляді квот, адміністративного регулювання. Це дасть змогу за відносно невисоких офіційних мит ставити нездоланні бар'єри щодо імпорту окремих видів продовольства і сировини для їх виробництва.

Для національної системи агропродовольчого забезпечення баланс внутрішнього ринку продовольства й обсягу експортно-імпортних операцій обов'язково доповнюється показником обсягу перехідних запасів сільськогосподарської продукції, сировини і продовольства. У цілому балансовий

метод визначення ресурсів та їх використання за окремими видами агропродовольчої продукції повинен стати основою для проведення державної продовольчої політики [3].

Стратегія розвитку вітчизняного агропродовольчого виробництва як основи продовольчого забезпечення країни має ґрунтуватися на максимальному використанні досягнень науково-технічного прогресу для відновлення й розвитку аграрного сектору економіки, надання йому інноваційного характеру.

Стосовно агропромислового виробництва інноваційну діяльність слід розглядати як сукупність послідовно здійснюваних дій щодо створення нового або удосконаленого продукту й організації його виробництва на основі результатів наукових досліджень і розробок або передового досвіду.

При впровадженні інновацій у будь-яку галузь агропромислового виробництва важливими є інвестиції, які мають певну специфіку, пов'язану із низькою привабливістю галузі для інвесторів, високим інвестиційним ризиком. У зв'язку з цим стосовно сільського господарства в країні має бути розроблена специфічна інвестиційна стратегія, спрямована на залучення у цю сферу додаткових інвестицій [5].

Тому важливою умовою реалізації підходу щодо вдосконалення організаційно-економічного розвитку системи агропродовольчого забезпечення є програмно-цільовий підхід, що передбачає визначення програми розвитку господарського комплексу регіону з урахуванням пріоритетності, системності, ресурсної забезпеченості й етапності її реалізації.

Спираючись на результати дослідження, вважаємо, що у програмі вищеперераховані напрями слід згрупувати у таких розділах: інновації та науково-технічний прогрес національної системи продовольчого забезпечення; основні напрями розвитку рослинництва і тваринництва; пріоритетні напрями розвитку переробної промисловості; екологізація агропромислового комплексу; фінансове оздоровлення сільськогосподарських організацій; розвиток фермерських та особистих селянських господарств; розвиток ринкових інститутів в агропромисловому комплексі; кадрове забезпечення та соціальний розвиток агропромислового комплексу [6].

Визначаючи важелі для досягнення зазначеної мети і вирішення поставлених завдань, варто враховувати, що результати їхньої реалізації залежать від загальноекономічних і політичних чинників, а також від механізмів, форм і методів реалізації державного впливу й регулювання агропродовольчого виробництва. Слід зазначити, що існує ряд обмежень, пов'язаних зі станом і тенденціями розвитку макроекономічної ситуації. Так, очевидно, що нинішні можливості Зведеного бюджету України не дають змоги забезпечити необхідні обсяги фінансової підтримки агропродовольчого виробництва, отже, бюджетні засоби не можна розглядати як основне джерело для розвитку цього сектору економіки. За таких умов необхідно поєднати різні форми й методи економічного регулювання, формувати умови залучення для розвитку галузі засобів із різних джерел (власні засоби підприємств, кредити, приватні інвестиції), а бюджетні кошти концентрувати в сільському господарстві, за рахунок чого впливати на інвестиційну активність в досліджуваній галузі.

Отже, для забезпечення консолідації всіх можливих способів залучення капіталу в умовах, що склалися, основними напрямками державного економічного регулювання агропродовольчого ринку мають стати: бюджетна підтримка, що передбачає пряму бюджетну підтримку товаровиробників АПК, насамперед сільського господарства, у вигляді субсидій, дотацій і компенсацій, а також фінансування капітальних вкладень на принципах безплатності та платності, надання гарантій по залучених інвестиційних кредитах, підтримку короткострокового кредитування сезонних витрат сільськогосподарських товаровиробників на пільгових умовах (субсидування відсоткових ставок по залучених ними кредитах), підтримку забезпечення підприємств і організацій підкомплексу сільськогосподарською технікою, машинами й устаткуванням на умовах лізингу, спеціалізовану підтримку по окремих напрямках діяльності, науки та ін.; підтримка формування кредитного механізму агропродовольчого виробництва, адекватного умовам ринку, розвитку багатосуб'єктної національної кредитно-фінансової системи обслуговування товаровиробників галузі, у тому числі державного спеціалізованого сільськогосподарського банку, сільської кредитної кооперації, а також системи страхування сільськогосподарської діяльності; цінова політика, спрямована, насамперед, на створення умов оптимізації цінових співвідношень між продукцією сільського господарства й інших галузей економіки, підтримка доходів товаровиробників агропродовольчого комплексу; податкова політика, що передбачає удосконалення системи оподаткування в досліджуваній галузі. Сформована податкова система має врахувати специфіку галузі, де, на відміну від інших галузей, земля є основним засобом виробництва; інвестиційна політика має бути спрямована на стимулювання інвестиційних процесів у галузі, що в умовах занепаду матеріально-технічної бази набуває особливого значення; державне регулювання внутрішнього ринку продовольства, організація закупівель сировини та застави готової продукції.

Практична реалізація викладених вище концептуальних підходів можлива тільки за умови створення відповідної системи стратегічного управління й оперативного тактичного коригування виконання прийнятих рішень. Це вимагає створення такого організаційно-економічного механізму, який враховуватиме специфіку галузей, мінливість чинників, що визначають економічну динаміку та

кон'юнктуру ринку, та матиме такі основні блоки: фінансово-економічний, організаційно-інформаційний, кадровий і нормативно-правовий [7].

Фінансово-економічний блок формується з урахуванням умови, що за обмежених можливостей бюджетної підтримки товаровиробників агропромислового комплексу реалізація заходів державного економічного регулювання вимагає концентрації ресурсів на стратегічних напрямках і створення сприятливого інвестиційного клімату в галузі.

Для вирішення цих завдань заходи державного економічного регулювання мають передбачити: забезпечення модернізації форм і методів надання державної бюджетної підтримки, у тому числі перехід від практики «суцільної» до адресної програмно-цільової державної підтримки пріоритетних напрямів розвитку агропродовольчого виробництва; підтримку процесів розширення сільськогосподарської виробничої та кредитної кооперації, агропромислової інтеграції.

Організаційно-інформаційний блок передбачає створення системи стратегічного управління й оперативного коригування виконання прийнятих рішень для подолання негативних тенденцій за рахунок раціонального поєднання адміністративних і економічних методів регулювання.

При цьому мають бути реалізовані такі основні заходи: посилення системи державного управління соціально-економічними процесами в агропродовольчому комплексі; формування системи статистичного обліку й аналізу соціально-економічної інформації про стан розвитку агропродовольчого ринку, що відповідає потребам ринкової економіки, розвиток інформаційно-консультаційних, маркетингових служб; інформаційне забезпечення та проведення роз'яснювальної роботи щодо прийнятих заходів та практичної їх реалізації в досліджуваній сфері й соціальній політиці [8].

Блок кадрового забезпечення визначає великою мірою результативність проведених реформ, тому в його межах необхідно здійснити комплекс заходів, які забезпечать: підвищення персональної відповідальності за розроблення, реалізацію і контроль виконання реалізації положень економічної політики з боку керівників органів державної влади всіх рівнів; розвиток системи підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації кадрів, удосконалення організації проведення навчання.

Нормативно-правовий блок передбачає формування системи законодавчих і нормативних актів, що відображають особливості регулювання відносин в агропромисловому виробництві на різних рівнях. При цьому має бути чітке, адекватне сучасним умовам раціональне розмежування функцій держави і всіх учасників економічного процесу.

Висновки з проведеного дослідження. Стабілізація агропродовольчого виробництва не можна розглядати як основну мету трансформації на основі використання інноваційних розробок. Стабілізація відповідає періоду, коли спад виробництва припиняється, але поступальний розвиток галузі ще не почався і наявні диспропорції, що склалися в попередні періоди. Саме за цієї умови період стабілізації й переходу до стійкого зростання потрібно пройти у гранично короткий термін, за який необхідно сформувавши сталий і прогнозований ринок. Пріоритетним напрямом цього етапу є розвиток сільського господарства та переробної сфери як основи агропродовольчого виробництва. Структурні зміни в агропродовольчому секторі відбулися, передусім, за рахунок державного регулювання створення вертикально інтегрованих об'єднань, що функціонують на власній землі та взаємодіють із підприємствами переробної сфери на принципах виробничої кооперації. Забезпечення стабільних доходів товаровиробників досліджуваної галузі вимагало завершення в цей період формування інфраструктури ринку, яка повинна забезпечити прозорість фінансових і товарних потоків сировини та продукції переробки.

Література

1. Шибаніна О. В., Кормишкін Ю. А. Продовольчий ринок України потребує удосконалення і ефективного розвитку. *Вісник ХНАУ*. Серія: Економічні науки. 2013. № 11. С. 74-81.
2. Горлачук М. А. Агропродовольчий ринок в умовах глобалізації: світовий досвід регулювання та інфраструктурно-інституційного розвитку. *Інноваційна економіка*. 2019. № 5-6. С. 46-55.
3. Дригола К. В., Вертелецька О. М., Бойко В. В. Агропромисловий комплекс України в контексті виходу на міжнародний ринок. *Економічний простір*. 2019. № 146. С. 5-19.
4. Рябченко К. М. Продовольчий ринок у зв'язку з новими глобальними тенденціями. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Економіка і менеджмент. 2018. Вип. 31. С. 27-30.
5. Шестакова П. Ю., Ожелевська Т. С. Аграрний ринок України в умовах євро інтеграції. *Молодий вчений*. 2018. № 3(2). С. 720-722.
6. Колобердянюк І. І., Дергаль М. А. Агропродовольчий ринок України як складова світового ринку. *Вісник Запорізького національного університету*. Економічні науки. 2017. № 1. С. 97-103.
7. Самойлик Ю. В. Агропродовольчий ринок: розвиток в умовах глобалізаційних викликів економіки : монографія / Полтав. держ. аграр. акад. Полтава : ПДАА, 2018. 494 с.
8. Павленчик Н. Ф. Ринок сільськогосподарської продукції: методологічні та методичні основи формування і функціонування : монографія. Львів : Ліга-Прес, 2014. 390 с.

References

1. Shebanina, O.V. and Kormyshkin, Yu.A. (2013), "Ukrainian food market requires improvement and effective development", *Visnyk KhNAU. Serii: Ekonomichni nauky*, no.11, pp. 74-81.
2. Horlachuk, M.A. (2019), "Agro-food market in the conditions of globalization: world experience of regulation and infrastructure institutional development", *Innovatsiina ekonomika*, no. 5-6, pp. 46-55.
3. Dryhola, K.V., Verteletska, O.M. and Boiko, V.V. (2019), "Agro-industrial complex of Ukraine in the context of entering the international market", *Ekonomichniy prostir*, no. 146, pp. 5-19.
4. Riabchenko, K.M. (2018), "The food market in light of new global tendencies", *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Serii: Ekonomika i menedzhment*, Iss. 31, pp. 27-30.
5. Shestakova, P.Yu. and Ozhelevska, T.S. (2018), "Agricultural market of Ukraine under conditions of European integration", *Molodyi vchenyi*, no.3(2), pp. 720-722.
6. Koloberdianko, I.I. and Derhal, M.A. (2017), "Agro-food market Ukraine as a part of the world market", *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, no. 1, pp. 97-103.
7. Samoilyk, Yu.V. (2018), *Ahroprodovolchyi rynek: rozvytok v umovakh hlobalizatsiinykh vyklykiv ekonomiky* [Agro-food market: development in conditions of globalization challenges of the economy], monograph, Poltav. derzh. ahrar. akad., Poltava, Ukraine, 494 p.
8. Pavlenchuk, N.F. (2014), *Rynek silskohospodarskoi produktsii: metodolohichni ta metodychni osnovy formuvannia i funktsionuvannia* [The market of agricultural products: methodological and methodical bases of formation and functioning], monograph, Liha-Pres, Lviv, Ukraine, 390 p.